

ФАКТИЧНА ПОМИЛКА В ОСОБІ ПОТЕРПІЛОГО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

В статті, на підставі загальновизнаних теоретичних положень стосовно змісту та значення помилки в кримінальному праві та практиці застосування відповідних положень в діяльності як вищих судових інстанцій в Україні, так і судів місцевого рівня, проведений аналіз окремого виду фактичної помилки. Це помилка, яка пов'язана з неналежним визначенням ознак потерпілого, які, або використовуються законодавцем в якості конструктивних ознак складу кримінального правопорушення, або такого значення в кримінальному законі не мають.

Ключові слова: помилка в кримінальному праві; фактична помилка; помилка в потерпілому; конструктивні ознаки складу правопорушення; кваліфікація кримінального правопорушення.

The article, on the basis of generally accepted theoretical provisions on the content and significance of errors in criminal law and the practice of applying the relevant provisions in the activities of both higher courts in Ukraine and local courts, analyzes a particular type of factual error. This is an error that is associated with the improper definition of the characteristics of the victim, which are either used by the legislator as constructive features of the criminal offense, or do not have such significance in the criminal law.

Keywords: error in criminal law; factual error; error in the victim; constructive features of the offense; qualification of a criminal offense.

В статье, на основании общепризнанных теоретических положений относительно содержания и значения ошибки в уголовном праве и практике применения соответствующих положений в деятельности как высших судебных инстанций в Украине, так и судов местного уровня, проведенный анализ отдельного вида фактической ошибки. Это ошибка, которая связана с ненадлежащим определением признаков потерпевшего, которые или используются законодателем в качестве конструктивных признаков состава уголовного преступления или такого значения в уголовном законе не имеют.

Ключевые слова: ошибка в уголовном праве; фактическая ошибка; ошибка в пострадавшем; конструктивные признаки состава правонарушения; квалификация уголовного преступления.

Вступ. При вчиненні кримінального правопорушення особа може помилятися в тих чи інших його обставинах. Допущена помилка може істотно впливати на зміст вини, а отже, і на обґрунтованість та межі притягнення до кримінальної відповідальності, на кваліфікацію вчиненого, та врешті на призначення покарання або інших кримінально-правових заходів, які мають ознаки кримінальної відповідальності та такі, що позбавлені таких ознак [1]. Саме тому, сутність та значення помилки в науці кримінальному праві, її різновиди, визначення місця останньої в

системі кримінально-правових категорій, тривалий час залишається в центрі уваги не лише теоретиків, але й осіб, на яких покладається обов'язок застосування окремих норм кримінального права. Особливу практичну зацікавленість викликають окремі види помилок, які мають не завжди очевидну правову оцінку в процесі кваліфікації. Серед них особливе місце займає встановлення ознак фактичної помилки в особі потерпілого. Тому, з огляду на теоретичну та практичну необхідність, вважаємо актуальним здійснити розгляд кримінально-правового значення помилки в особі потерпілого та її кваліфікацію.

Основний зміст. В сучасній доктрині кримінального права вже достатньо сталим є погляд про те, що притягнення особи до кримінальної відповідальності вимагає встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого діяння. У більшості випадків фактичні ознаки кримінального правопорушення співпадають з уявленням про нього самого винного. Проте, в окремих випадках особа, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, може помилятися щодо фактичних обставин вчинюваного та його соціальної значущості. Такі випадки в кримінальному праві прийнято називати помилкою. Відповідно, помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення винної особи (правопорушника) щодо юридичних і фактичних ознак діяння та його наслідків. Найбільш важливими для практики застосування положень кримінального права в процесі кваліфікації і пеналізації є класифікація помилок, відповідно до якої неправильне уявлення суб'єкта може відноситися до юридичних приписів права і фактичних обставин вчиненого. Тобто найбільш прийнятна класифікація помилок, у якій вони розділяються на юридичні і фактичні. Саме за допомогою цієї класифікації є можливість визначити вплив тієї чи іншої помилки на кримінальну відповідальність і покарання [2, с. 71-72]. При цьому необхідно виходити з того, що у вині відображаються ті об'єктивні обставини (об'єктивні ознаки), що утворюють склад кримінального правопорушення, що отримав своє оформлення в положеннях кримінального закону [3, с. 149-150]. Усі ці обставини повинні усвідомлюватися особою. Однак особа може помилково сприймати ці об'єктивні обставини (ознаки складу) чи ж її свідомість дає їм перекручену оцінку[4, с. 104].

Фактична помилка має місце у разі, коли особа має неправильне уявлення про фактичні об'єктивні ознаки вчинюваного нею діяння [5, с. 209]. У цьому контексті професор О.О. Дудоров справедливо зауважує, що,

по-перше, кримінально-правова помилка можлива лише стосовно ознак, які характеризують об'єкт та об'єктивну сторону складу певного злочину, і, по-друге, до уваги беруться не ознаки складу злочину як юридичної абстракції, а ознаки конкретного вчинюваного в реальній дійсності діяння, тобто фактичні ознаки [6, с. 390].

Серед низки помилок щодо ознак, які характеризують об'єкт кримінального правопорушення, традиційно вирізняється помилка в особі потерпілого. Вказаний різновид фактичної помилки являє собою оману винного у властивостях особи потерпілого в межах кримінального правопорушення одного видового об'єкта.

Враховуючи особливості відображення у свідомості особи, яка вчинила кримінально протиправне діяння, об'єкта посягання, помилки в особі потерпілого можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться так звані «прості помилки» – помилки, які стосуються властивостей потерпілої особи, та не мають відносно того чи іншого кримінального правопорушення самостійного складоутворюючого (конструктивного) значення (зовнішні ознаки: зріст, статура, колір волосся, вбрання тощо). До другої групи відносяться так звані «складні помилки» – помилки, які стосуються властивостей потерпілої особи, та мають відносно того чи іншого кримінального правопорушення, самостійне складоутворююче (конструктивне) значення. Прикладами таких ознак є фізіологічні стани (стан вагітності, перебування в безпорадному стані), вік потерпілого (неповнолітня, малолітня особа), його правовий статус (засуджена особа, член сім'ї або близький родич).

На жаль, нині в українському кримінальному законодавстві існує прогалина щодо регламентування питань кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах фактичної помилки, в тому числі й щодо особи потерпілого. Вказане спричиняє серйозні проблеми для тих, на кого покладається обов'язок застосування положень кримінального права в процесі кваліфікації. Тому судова практика намагається виробити власні критерії щодо врахування в процесі кваліфікації досліджуваного виду помилок у кримінальному праві.

Так, з метою ілюстрування проблем, пов'язаних з урахуванням в процесі кваліфікації «простих помилок» в особі потерпілого, вважаємо за доцільне навести вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 25 листопада 2020 року у справі № 588/609/20. Як вбачається із судового рішення, обвинувачений випадково вбив іншу особу, яка не

підпадала під його кримінально протиправний умисел. Кваліфікуючи кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 115 КК України, суд, на наш погляд, абсолютно справедливо, зазначив, що твердження обвинуваченого про те, що він помилився в особі потерпілого для кваліфікації його діяннякого правового значення не має, оскільки відповідальність за даною нормою закону настає за заподіяння смерті іншій людині незалежно від її особи [7].

Що стосується врахування при кваліфікації кримінального правопорушення «складних помилок» в особі потерпілого, то деякі її аспекти розкриті в Постанові Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 року № 2. Зокрема, у п. 6 цього правового документа вказується, що вбивство малолітньої особи як кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати. Схожими є вимоги до умисного вбивства жінки, яка перебувала у стані вагітності. Останнє кваліфікується за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої [8]. Таким чином, якщо обвинувачений помиляючись в особі потерпілого не знав про існування ознак, що характеризують потерпілу особу і які впливають на кваліфікацію в якості конструктивних або кваліфікуючих ознак, останні не впливають на кінцеву кваліфікацію кримінального правопорушення.

Подібна позиція невдовзі зможе отримати нормативне закріплення в новому Кримінальному кодексі України. Так, в статті 2.3.8, яка має регламентувати значення фактичної помилки, зазначається, що при кримінально-правовій кваліфікації не враховується ознака складу злочину, яку особа не усвідомлює і не може усвідомлювати [9].

Висновки. Підсумовуючи проведене теоретичне дослідження та здійснений аналіз судової практики, видається доцільним зробити висновок, що за загальним правилом, фактична помилка в особі потерпілого під вчинення кримінального правопорушення має кваліфікуватись в залежності від наслідків, які спричинило останнє. Однак, якщо потерпіла особа мала окремі складоутворюючі властивості, органи досудового розслідування та суд обов'язково мають з'ясувати чи усвідомлював і чи міг їх усвідомлювати винний в процесі вчинення кримінального правопорушення.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K.Vasyliaka, Larysa V. Chornozub, Olga M. Musychenko Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts. *Cuestiones Politicas*. Vol. 38. № 67 (2020). Especial (2da parte). 2020. P. 151-168.
2. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Кримінальне право України : Загальна частина : конспект лекцій – довідник. Миколаїв: Іліон, 2017. 298с.
3. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість кримінального закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad journal on human rights*. 2016. №1/2. С. 149-154.
4. Зеленов Г.М. Фактична помилка та її врахування під час кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 104-106
5. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Атіка, 2009. 512 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. К. : Істина, 2011. 1112 с.
7. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 25 листопада 2020 року у справі № 588/609/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93091373> (дата звернення: 11.04.2021)
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 року N 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#top> (дата звернення: 11.04.2021)
9. Проект Кримінального кодексу України, опублікований станом на 17 січня 2021 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 11.04.2021)